

Dušan Moravec

SHAKESPEARE PRI SLOVENCIH

UVOD

Shakespearova mladost in prva zrela leta segajo v dobo kraljice Elizabete, v čas angleške ekspanzije, ki je odprla mlademu kapitalizmu nova tržišča in dvignila blagostanje dežele. Ta doba je bila naklonjena umetnosti in gledališču in je Shakespeara, izrazitega predstavnika velike prelomnice v evropski zgodovini, priznala. Po zmagi puritanske meščanske revolucije 1640. leta, ki je zapirala gledališča, »arene širokih ljudskih množic«, pa je bila tudi Shakespearova beseda za daljši čas prisiljena k molku. Veljavo ji je dala spet šele doba restavracije. Prikazovali pa so jo zdaj v izkrivljeni podobi, prilagojeno potrebam in okusu aristokracije. O teh priredbah pišejo, da je ostalo v njih izvirnega besedila komaj še polovico.

Prerod je doživel Shakespeare na Angleškem šele proti koncu 18. stoletja, ko se je široko razmahnila tudi znanost o njem. Šele v tem času je našel veliki dramatik tudi pot z otoka v Evropo, predvsem v Nemčijo, Francijo in Rusijo, a nato k vsem ostalim narodom.¹

Usoda velikih ustvarjalcev v tujini, njihov uspeh pri drugih narodih, vprašanje, kdaj in kako so se drugod v svetu seznanili z njimi, kako so sprejeli in kdaj so začeli prevajati na primer francoske avtorje v Nemčiji, ruske na Angleškem, to je eno izmed vprašanj, ki posebno zanimajo primerjalno literarno vedo. Prav ta veja literarne zgodovine se je v zadnjih desetletjih močno razmahnila in o teh problemih so napisane številne knjige in razprave. Največ zanimanja je vzbudil pri tem prav Shakespeare. O njegovi poti v Evropo, o usodi njegovih del v Franciji, Nemčiji, v Rusiji, na Poljskem, pa tudi v Srbiji in še drugod so napisane mnoge in izčrpne študije.²

Namen te razprave je, da odpre in raziše eno najvabljivejših poglavij naše gledališke zgodovine: Shakespearovo pot k Slovencem

¹ Glej: Brockhaus (Englische Komödianten); J. Gregor, Shakespeare; M. Nehajev, Studija o »Hamletu«; A. Ocvirk, Teorija primerjalne literarne zgodovine, Ljubljana 1936; M. Morozov, Shakespeare v zrcalu literarne kritike (Slovenski prevod v Gledališkem listu Akademije za igralsko umetnost, št. 1, 1946).

² O Shakespearu v Franciji je pisal J. J. Jusserand v knjigi »Shakespeare en France sous l'ancien régime«, ki je izšla v Parizu 1898. leta, in pa F. Baldensperger v razpravi »Esquisse d'une histoire de Shakespeare en France«; A. Lirondelle je obdelal že 1912 l. Shakespearovo pot v Rusijo, J. Calina pa Shakespeara na Poljskem 1923. leta; 1928. leta je napisal Vladeta Popović razpravo o Shakespearu v Srbiji; F. Gundolf je avtor knjige »Shakespeare und der deutsche Geist«, ki je izšla 1911. leta v Berlinu; 1937. leta je izdal prof. R.

od prvih glasov do zrelih prepesnitev in uprizoritev, to se pravi od slovenskega narodnega prebujenja do naših dni, od Linharta do Župančiča.

Slovenci smo se seznanili z angleškim dramatikom dokaj kasneje kot večji evropski narodi. V Elizabetini dobi, ko je Shakespeare doživljal na Angleškem že svoje velike gledališke uspehe, so bile na slovenskih tleh komaj prve predstave »duhovnih komedij«, ki so jih dajali jezuiti v latinskem jeziku; prva polovica osemnajstega stoletja, ko si je utiral pot v svet, je bila v slovenskem kulturnem življenju doba katoliške reakcije po uničenju protestantske književnosti — ta doba bi Shakespeareu ne bila naklonjena, četudi bi ga bila poznala; med Slovenci ni takrat še nihče mislil na lastno gledališče; tudi naš knjižni jezik še ni bil toliko zrel in bogat, da bi mogli z uspehom preliti vanj Shakespeareov verz. V vsem tem so vzroki, da smo se seznanili s Shakespeareom šele v dobi preroda, ob koncu osemnajstega stoletja, da smo dobili prve poskusne prevode, seveda le v odlomkih, šele sredi devetnajstega, Shakespeara v knjigi in gledališču pa komaj na pragu našega stoletja.

Osrednje vprašanje, ki nas pri tem zanima, je kajpada vprašanje slovenskih prevodov Shakespeareovih del, njihove jezikovne vernosti in estetske cene, neposredno ob tem pa vprašanje odrskih interpretacij Shakespeara pri nas. Oboje, prve prevode in še bolj prve gledališke uprizoritve dram, smo dobili res kasno, to se pravi, zelo dolgo je trajalo, preden so se mogli seznaniti s Shakespeareom širši sloji našega ljudstva. Zato pa je prav, da iščemo prva srečanja Shakespeara s Slovenci v zgodnejših razdobjih naše kulturne preteklosti in se vprašamo, kako so vrednotili njegovo umetnost naši kulturni delavci že celo stoletje pred prvimi zreliimi prevodi in uprizoritvami. Odgovor na to vprašanje je za našo kulturno zgodovino zelo značilen. Pove nam ne le to, da so naši ustvarjalci Shakespeareovo ime že zgodaj poznali in njegovo delo pravilno ocenili, ampak tudi to, da so imeli zdrav odnos do njegove umetnosti vsi napredni slovenski ustvarjalci od Linharta do naših dni, medtem ko ga je reakcija vseskozi odklanjala.

Temu vprašanju, zgodnjim srečanjem s Shakespeareom, je namenjeno naše prvo poglavje, ki obravnava dobo do prvih prevodov. Teh poskusov, ki so ostali večidel v rokopisu ali pa so bili natisnjeni le v odlomkih; polemike okrog njih ter prvih člankov in razprav se dotika drugo poglavje; tretje kaže Shakespeareovo pot v slovensko gledališče in prve knjižne prevode; posebej je razloženo, v četrtem poglavju. Cankarjevo delo za slovenskega Shakespeara; zadnje raziskuje zrelo obdobje med obema vojnama — mojstrske prepesnitve Otona Župančiča in režijske interpretacije v osrednjem slovenskem gledališču.

Pascal v Cambridgeu razpravo »Shakespeare in Germany«; F. E. Budd je zbral gradivo za analizo Shakespeareove igre »Measure for Measure«; N. Gilman je objavila razpravo o »Othellu« v Franciji; vrsta takih razprav je izšla tudi v novejšem času v Sovjetski zvezi, Ameriki in drugod. — Glej: A. Öcivirk, Teorija primerjalne literarne zgodovine, str. 149, 158, 159, 162, 166, 175.

1. ZGODNJA SREČANJA

Prvi Slovenec, ki se je s Shakespearom seznanil in ga je Shakespeare vsega prevzel, da je navdušeno pisal o njem in priznaval njegov vpliv, je bil Anton Tomaž Linhart.

Svoja dunajska leta (1778—1780) je Linhart temeljito izrabil za študij dramatike in gledališča. Dunajsko dvorno gledališče je imelo v tistem času velik sloves in je uprizarjalo poleg lahkotnih francoskih komedij že tudi Lessinga, Schillerja, Goetheja in Shakespeara. Linhart je pogosto hodil v to gledališče, pa tudi sam je študiral francoska, nemška in angleška odrska dela. Najbolj med vsemi pa ga je zgrabil Shakespeare in prav študij njegovih del ga je nagnil k temu, da je napisal dramo »Miss Jenny Love«, »črno kot Shakespeare«. ¹ O tem priča že posvetilo, ki ga je dal drami Linhart sam, drama s svojo snovjo, pa tudi pisma prijatelju Kuraltu iz tistega časa.

Knjiga je izšla z označbo »ein Trauerspiel in fünf Aufzügen von A. Th. L. 1780. leta v Augsburgu na 64 straneh. ² Linhart je pozneje, ko je »popustil steze nemškega Parnasa«, pokupil vse neprodane izvode obeh svojih nemških knjig, pesniške zbirke in te drame. Tako se je zgodilo, da se je ohranil edini primerek, za katerega vemo danes, v dunajski državni biblioteki. ³

Posvetilo k drami pravi: »Lasst mich gehen mit Knabenschritten, wo Shakespeare ging«. V francoskem pismu Kuraltu, ki ga je poslal Linhart z Dunaja 1. januarja 1780, pa beremo:

»J'aurai le plaisir, de Vous envoyer une pièce tragique que j'ai composé, et dont l'impression vient d'être achevée à A u s b o u r g. Elle est noir à la Schakespear et je crains, qu'elle aura l'honneur d'être defendue hors del'Empire.« ⁴

Še vse bolj zgovoren dokaz, kako močan vtis je napravil Shakespeare na Linharta, pa je njegovo sedmo pismo Kuraltu, napisano 24. februarja 1780 na Dunaju. Kaže, da je že tudi Kuralt omenjal v svojih pismih Shakespeara, kajti Linhart odgovarja: »Vous avez vu au Theatre le sublime Schakespear? — C'etoit Hamlet, je ne doute pas. Si vous avez vu The King Lear, Macbeth, pas le Macbeth selon Schakespear par Mr. Stephanie mais Macbeth of Schakespear, vous aurez vu les trois pièces, dont je suis enchanté à la folie.« ⁵

To pismo nam najbolj živo kaže tisto iskreno in naravno navdušenje, s kakršnim je Linhart sprejel Shakespeara. Predstave v dunajskem gledališču so ga tako navezale nanj in tako razburile njegovo ustvarjalno strast, da je še sam spisal dramo, »črno kot Shakespeare«. Tako se je rodila »Miss Jenny Love«, ki ne le po posvetilu, temveč tudi

¹ A. Gspan, Linhartovo Izbrano delo, Ljubljana 1938, str. 18.

² F. Kidrič, Primerek Linhartove »Miss Jenny Love«, ČJKZ I, 1918, 213—4.

³ Fotografski posnetek tega primerka hrani dr. Bratko Krefc.

⁴ M. Remeš, Linhartova pisma Kuraltu, ZMS 1912, 51.

⁵ M. Remeš, Linhartova pisma Kuraltu, ZMS 1912, 53.

snovno, pa celo v detajlih, tako v nekaterih monologih, močno spominja na Shakespeara. Hkrati pa sta v teh pismih še dve stvari, ob katerih se je v tej zvezi vredno ustaviti. Linhartova bojazen, da bo drama v cesarstvu prepovedana, priča, da jo je pisal že s tisto napredno, kar revolucionarno ostjo, ki je značilna za njegove poznejše slovenske igre. Hkrati pa nam govore besede o Stephanijevi predelavi »Macbetha« tudi o njegovem zdravem smislu za resnično, nepotvorjeno Shakespeareovo umetnost, ki so jo tako radi izkrivljali klasicisti, ker jim je bil angleški dramatik »prebarbarski«, predvsem pa — presvoboden.

Te Linhartove sodbe so za zgodovino Shakespeara pri nas, pa tudi za vso našo literarno zgodovino zelo pomembne. Govoriti o Shakespeareu tako, kakor je govoril Linhart, je bilo takrat nenavadno in tvegano dejanje, govoriti tako v zakotnih, klerikalnih slovenskih razmerah osemnajstega stoletja pa je bilo prav revolucionarno dejanje.

Hkrati pa so ti odstavki v pismih prijatelju Kuraltu, drama, ki jo je napisal Linhart pod Shakespeareovim vplivom, in posvetilo k tej drami — prvi Shakespeareov korak k nam. Pri tem nas ne sme motiti, da sega vse, kar je bilo povedano, še v tisto obdobje Linhartovega življenja, ko je bilo njegovo knjižno delo izključno nemško. Že leto dni po izidu drame »Miss Jenny Love« pa se je ves predal delu za slovensko zgodovino in dramatiko, pokupil in sežgal je vse še dosegljive izvode obeh svojih nemških knjig, napisal je — čeprav po nemški predlogi — »Županovo Micko«, prvi dokument demokratične miselnosti v naši literaturi, in si pridobil s predelavo Beaumarchaisove revolucionarne komedije »Matiček se ženi«, v katero je vpletel sedemnajst izvornih prizorov, sloves prvega slovenskega dramatika.

V novem obdobju, ki ga je preživel Linhart v družbi in ob navsvetih barona Zoisa, je ostal Shakespeareu prav gotovo zvest. Dober pogoj za to mu je dajalo ljubljansko gledališče, ki je že nekaj let po njegovem povratku v Ljubljano igralo tudi Shakespeara — čeprav samo v nemškem jeziku. Kljub nemškemu poreklu pa je imelo to gledališče tudi na Slovence, vsaj na izobražence in dijake, vpliv, in treba je poznati ta čas, če hočemo prav razumeti pogoje, v kakršnih je prišel Shakespeare k nam.

Leta 1765 je dobilo ljubljansko deželno gledališče novo streho. Vzrok za zidavo tega poslopja, ki je bilo prav za prav predelano iz stare jahalnice in je stalo tam, kjer je danes Filharmonična dvorana, je bil napovedani cesarjev obisk. Že prej pa, ko še ni bilo v Ljubljani stalnega gledališča, so bila poleg jezuitskih predstav tudi že gostovanja potujočih komedijantov, nemških in italijanskih. Med pomembnejšimi evropskimi dramatikami, ki so bili na sporedu že v zgodnjih letih novega gledališča, je bil menda prvi Goldoni (1769. leta).⁶ Med potujočimi nemškimi skupinami je obiskala Ljubljano že v letih 1779 in 1780 igralska družina, ki jo je vodil takrat dokaj slavni nemški

⁶ A. Trstenjak, Slovensko gledališče (Ljubljana 1892), str. 24.

igralec Johann Emanuel Schickaneder, kar je bil za takratno Ljubljano prav gotovo velik kulturni dogodek. Že v sezoni 1791/92 pa so gledali Ljubljančani poleg Ifflanda, Kotzebua, Schickanederja, Spiessa in drugih že tudi nekaj klasičnih del, Goethejevega »Claviga«, Schillerjeve »Razbojnik« in »Kovarstvo in ljubezen«, Lessingovo »Emilio Galotti« in kar tri Shakespearova dela — »Kralja Leara«, »Hamleta« in »Macbetha«. To je bil del repertoarja Filipa Berndta, ki je prišel v tistem času iz Celovca v Ljubljano.⁷ V tej sezoni so Nemci Shakespeara prvič igrali v Ljubljani. Verjetno pa to niso bili verni prevodi njegovih del, temveč le predelave, kakršne so bile v tistem času na evropskih odrih zelo pogoste. To domnevo potrjujejo še nekatere poznejše sezone, iz katerih imamo ohranjene gledališke letake z oznako »nach Shakespeare«.

Na prelomu osemnajstega v devetnajsto stoletje so bile sezone s Shakespearom v Ljubljani precej pogoste. Tako so gledali v letu 1800/1, ko je gostovala igralska družina Wilhelma Frasila, spet »Macbetha«, »Ukročeno trmoglavko«, »Hamleta« in še travestijo »Hamleta«. V naslednji sezoni srečamo spet »Kralja Leara« ob Schillerjevem »Kovarstvu in ljubezni«, v sezoni 1803/4 »Othella« ob Lessingovi »Minni von Barnhelm« itd.⁸

Največ so igrali Shakespeara v Ljubljani prav v sezonah na prelomu osemnajstega in devetnajstega stoletja. V poznejših letih so klasična dela na ljubljanskem odru vse redkejši pojav. Po odhodu Francozov so Nemci sicer obnovili ljubljansko gledališče, vendar ni imelo več tiste višine kot prej. Naši dijaki, ki so bili med Slovenci gotovo najpogostejši obiskovalci gledališča — med njimi je bil tudi Prešeren — so se mogli le še redko seznanjati v njem z dobrimi deli. Med boljšimi avtorji na tem odru so bili v tistem času Lessing, Schiller pa še Iffland, Kotzebue, Holbein in Grillparzer — torej sami Nemci.⁹ Tudi pozneje, v letih 1829—1832 in tam okrog, so prevladovali v ljubljanskem gledališču igre takega kova, kot je bil »Rochus Pumpernickel«, ob njih srečamo spet Kotzebua, Raimunda, Grillparzerja in podobne, ni pa več Goetheja, Schillerja, Shakespeara in Lessinga kot prej.¹⁰ Šele proti sredini devetnajstega stoletja je Shakespeare spet na sporedih. Vendar te predstave, za katere imamo sicer v še ohranjenih lepakih v naši muzejski knjižnici dokaj točne podatke, za nas niso več tolike važnosti.

Za večji del uprizoritev Shakespeara v tem gledališču pa so podatki zelo skopi. Ljubljanski nemški pokrajinski list »Laibacher Wochenblatt«, ki je izhajal že od 1804 do 1806, po koncu francoske zasedbe pa spet od 1814 do 1819 in od 1821 dalje z novim imenom »Illyrisches Blatt«, ni gojil niti umetne proze niti sistematične lite-

⁷ P. Radics, Die Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach (Ljubljana 1912), str. 65.

⁸ A. Dimitz, 100 Jahre der Laibacher Bühne, Blätter aus Krain, 1865.

⁹ Prim. F. Kidrič, Prešeren II, 45.

¹⁰ F. Kidrič, Prešeren II, 155.

rarne in gledališke kritike. Še manj je bilo tega v drugem tisku. Omeniti pa je treba tu verze, ki jih je objavil »Laibacher Wochenblatt« v 8. številki svojega prvega letnika (1804) z naslovom »Des Geistes Gesang« in s podnaslovom »von Shakespeare«. Če upoštevamo, da je bilo Shakespearovo ime v posvetilu k Linhartovi drami natisnjeno ne samo v nemško pisani, temveč tudi v Nemčiji natisnjeni knjigi, potem je tu prvič natisnjeno na Slovenskem — pa čeprav tudi to pot le ob nemškem besedilu. Pri tem ne upoštevamo nemških gledaliških lepakov, ki so morda starejši, pa niso ohranjeni.

Nekaj podatkov o gledaliških predstavah, vsaj nekaterih, zasledimo v »Theater-Journalu«, nestalni rubriki »Laibacher Zeitung«. Ocene pa je prinašal šele pozneje »Illyrisches Blatt«, tako za uprizoritev »Hamleta« v sezoni 1846/47¹¹ in v sezoni 1848/49.¹² Kot kritika sta bila podpisana Leopold Kordesch in Babnigg.

Staro deželno gledališče v Ljubljani je bilo na razpolago skoraj le Nemcem. Po prvi domači igri v tej dvorani, Linhartovi »Županovi Micki« (1789), vse do leta 1848 ne moremo govoriti o slovenskih gledaliških predstavah. Kaj bolj redne slovenske predstave so se začele šele po letu 1861, ko je dobila Ljubljana svojo čitalnico, pa še te so bile največ v čitalniški dvorani, kajti za prostor v deželnem gledališču je bila borba trda.

Sporedi na slovenskem odru v tistem času seveda še niso bili prebogati. Poleg domačih poskusov so igrali največ predelave lahkotnih nemških iger dokaj dvomljive vrednosti. Shakespeara, pa tudi druge pomembnejše svetovne mojstre, zasledimo v slovenskem gledališču šele 1896. leta, torej skoraj sto let za tem, ko se je seznanil z njim vsaj ozek krog Ljubljančanov v nemškem gledališču. Kajti tudi slovenski meščani so zasledovali v tem gledališču njegovo delo — med njimi so bili slovenski izobraženci in dijaki, v starejšem obdobju Linhart in Zois, vsaj v tridesetih letih 19. stoletja pa že tudi Prešeren in Čop.

Od Linharta pa do Čopa in Prešerna ni bilo med Slovenci nikogar, ki bi vsaj bežno opozoril na Shakespearovo umetnost, kaj šele, da bi se lotil prevajanja njegovih del. Za vso to dobo, ki zajema skoraj pol stoletja, nam dajejo gradivo za zgodovino Shakespeara pri Slovencih edinole nemške predstave Shakespearovih dram v Ljubljani.¹³

V Linhartovi korespondenci smo iskali gradiva o tem, ali je Shakespear kaj bližje poznal ali pa se je slučajno srečal z njim, ali je znal prav vrednotiti njegovo delo ali pa se je nagibal k tistim, ki jim je bil angleški dramatik takrat »prebarbarski« in so ga skušali temeljito »popraviti«, preden so ga pustili na oder. Videli smo, da je Linhart obstal ves zavzet pred Shakespearom — imenuje ga božanskega in priznava, da ga je očaral.

¹¹ Illyrisches Blatt No. 87, 31. okt. 1846.

¹² Illyrisches Blatt No. 26, 31. marca 1849.

¹³ Prim. še nemške gledališke letake v knjižnici Narodnega muzeja v Lj.

Če gremo korak dalje po poti naše kulturne zgodovine, od Linharta in Zoisa do »Kranjske čbelice«, najdemo že trdnejše, vse bolj umirjene poglede. Pri Čopu nas ne zanima več, ali je Shakespeara poznal ali ne, vprašamo le, kako je gledal nanj in kakšno mesto mu je dajal v svetovni književnosti.

Pri iskanju Čopovega odnosa do Shakespeara je vabljev predvsem prvi vir, pisma in omembe v njegovih delih. Tega res ni mnogo, je pa zapisano tako jasno in ostro, da si lahko ustvarimo zanesljivo podobo. Vsega omenja Čop Shakespeara v svoji korespondenci trikrat v pismih Italijanu Saviu in enkrat v svoji oceni »Čbelice«; poleg teh omemb se je treba ustaviti tudi ob Čopovi biblioteki, v kateri je bil Shakespeare razmeroma dobro zastopan.

V četrtem pismu Saviu¹⁴ z dne 31. januarja 1828 pravi Čop: »Ausserdem beschäftigte ich (mich) etwas mehr als mit den anderen neueren mit der englischen Literatur, da ich in dieser Sprache und Literatur häufig Unterricht gab; ich erklärte viel Shakespeare, Byron etc.« — V sedmem pismu Saviu z dne 21. marca 1828¹⁵ omenja Čop knjige, ki mu jih je poslal. Med temi je tudi »Medwin's Gespräche mit Lord Byron«. Čop pravi: »Das Buch werden Sie übrigens wohl mit Interesse lesen, so sehr Sie auch manche Ausserung Byron's wird befremden müssen namentlich sein Urtheil über Shakesp., seine Ansichten über Poesie usw.« Isto pismo omenja ob koncu še brošuro »Racine et Shakespeare«, ki jo je napisal Henry Beyle-Stendhal. — Četrta omemba pa je v Čopovih dodatkih h kritiki Čelakovskega o »Kranjski čbelici«.¹⁶ Tam govori Čop o sonetu in omenja med mojstri, ki so to obliko rabili, tudi Shakespeara.

Vse te omembe so napisane prav mimogrede, skoraj vse v pismih italijanskemu prijatelju Saviu, v katerih so omenjena po večkrat skoraj vsa količkaj pomembna imena svetovnega slovstva. Kako blizu je bil Čopu Shakespeare, dokazuje ob teh bežnih zapiskih že samo dejstvo, da ga je razlagal tudi svojim učencem.

V Čopovi knjižnici¹⁷ je bilo med literarnimi deli poleg Byrona, Th. Moora, Walterja Scotta, Milтона, Goldsmitha in drugih¹⁸ tudi trinajst knjig Shakespeara (med številkami 683—4 in 692—702). Med temi so dela v izvirniku in razni nemški prevodi, pa tudi več študij o Shakespearu. Čopove knjige, ki jih je kupil Kastelic, so danes po večini v licejki,¹⁹ vendar za Shakespeara to v glavnem ne drži, kajti izmed teh trinajstih knjig sta danes v naši Narodni in univerzitetni biblioteki samo dve. Te dve sta pa verjetno res iz nekdanje Čopove knjižnice.

¹⁴ Veda IV, 1914, 112.

¹⁵ Veda IV, 1914, 256.

¹⁶ Ill. Blat 1833, 16. in 23. februarja.

¹⁷ A. Žigon, Čopova biblioteka, Sn 1917, 88.

¹⁸ I. Prijatelj, Duševni profili slovenskih preporoditeljev, str. 101.

¹⁹ F. Kidrič, Čop, SBL I.

Shakespearovo ime najdemo, kadar je govora o Čopovem odnosu do velikih duhov svetovne književnosti, vselej med tistimi, ki so se mu zdeli vsega upoštevanja vredni. Ob njem so Homer, Goethe, Byron, Scott, Manzoni, brata Schlegla, Mickiewicz in drugi. Ta sodba pa je za nas tem dragocenejša, ko vemo, da je bilo med dobro znanimi prvaki svetovnega slovstva tudi dokaj takih, ki jih je Čop grajal in zavračal. Med temi so bili Vergil z Eneido, francoski klasicistični dogmatiki, Klopstock, Slowacki in še drugi.²⁰

O Čopu pa moremo tudi s precejšno verjetnostjo trditi, da je Shakespeara vsaj do neke mere posredoval tudi Prešernu. Vir za preučevanje Shakespeara je bila Prešernu že Čopova biblioteka s svojimi trinajstimi zvezki Shakespeara, kajti v svoji knjižnici je imel Prešeren izmed literarnih del le Hugoja in Byrona. V Čopovi knjižnici je mogel brati Prešeren Shakespeara v dobrih nemških prevodih, saj je bila med njimi tudi Schlegel-Tieckova izdaja,²¹ da pa je obvladal vsaj v l. 1834 že tudi angleščino, nam priča navedba tega jezika v prošnji za advokaturu iz tega leta.²¹ Tudi pismo Matije Golmayerja iz l. 1824,²² ki navaja dolgo vrsto avtorjev, s katerimi se je Prešeren ukvarjal, pa Shakespeara ne omenja, nam daje slutiti, da ga je k študiju velikega dramatika napotil šele v poznejših letih Čop.

V Prešernovih pismih in drugih zapiskih ne najdemo nobene omembe Shakespeara, njegovih del, junakov ali citatov, pač pa omenja Prešeren Shakespearovega junaka, v prvotnem zapisu pa tudi Shakespeara samega v svoji »Novi pisariji«.

De bi Kranjice strupa z njih ne pile,
ljubezni sladke, ki srce zapelje,
bi z Romejevo Juljo ne čutile!²³

V prvem zapisu ali vsaj starejši varianti pa se glasi zadnji verz citirane kitice:

Deb' s' Juljo Shekefpira ne zhutile!²⁴

To ali kako drugo Shakespearovo dramo je imel Prešeren prav gotovo v mislih leto pozneje, ko je 7. marca 1832 izpraševal Čopa glede verza, ki bi bil prikladen za slovensko tragedijo. V tem pismu omenja razne verze, med njimi tudi peterostopni jamb, znan verz Shakespearovih iger in tudi tragedije »Romeo in Julija«.²⁵

Za Prešernov odnos do Shakespeara velja isto, kar za Čopa: Shakespeara je poznal in nedvomno tudi pravilno ocenjeval, oboje zelo verjetno bolj ali manj pod Čopovim vplivom. Za oba, Prešerna in Čopa, morda pri tem ni bilo brez važnosti takratno ljubljansko gledališče s

²⁰ F. Kidrič, Prešeren II, 121.

²¹ F. Kidrič, Prešeren II, 264.

²² I. Grafenauer, Zgodovina novejšega slovenskega slovstva I, 76.

²³ Citirano po Kidričevi izdaji Prešernovih poezij.

²⁴ A. Žigon, ZMS 1903, 123.

²⁵ F. Kidrič, Prešeren II, 191.

svojimi nemškimi predstavami Shakespeara, kajti oba sta, vsaj kot dijaka, pa gotovo tudi še kasneje, to gledališče obiskovala.

Shakespeare pa ni zajel samo Čopa in Prešerna, marveč tudi njune sodobnike, sodelavce in nasprotnike. Tako je bral menda Andrej Smolè Petrarco, Molièra, Byrona in Shakespeara v originalu,²⁶ znal je torej italijansko, francosko in angleško. Kar se tiče znanja jezikov, potrjuje to tudi Prešeren v pismu Čelakovskemu (1833), kjer pravi, da zna Smolè »englandarsko do verha«.²⁷ Shakespeara se dotakne tudi Stanko Vraz v nekem pismu Prešernu iz l. 1837, kjer pravi med drugim: »Hier handelt sich um nichts mehr und nichts weniger als um das ‚be or not be‘ (Hamlet).«²⁸

S Shakespearom je povezano tudi ime Janeza Bleiweisa, ki ga je še priznaval, in pa Luke Jerana, najtipičnejšega zastopnika tedanje katoliške reakcije. Ta ga je s »katoliškega stališča« odklanjal in mu očital nemoralnost.

V »Slovenskem berilu za drugi gimnazijalni razred« je objavil Bleiweis 1852. leta članek »Zgodovina krompirja«. V tem članku je rečeno, da se krompir okrog leta 1586, ko je najbrž na Angleško prišel, ni nič kaj po deželi razširil in je bil še več let pozneje skoraj neznan; kot dokaz za to pa navede Bleiweis Shakespearove drame, v katerih se Shakespeare »iz krompirja in tacihi ljudi norca dela, ki verjamejo, da je krompir živež za ljudi«. Po eni plati je ta članek zanimiv zaradi tega, ker prvič omenja Shakespeara v slovenskem besedilu. To pa še ni vse. Bleiweis je zapisal v rokopisu »slavni Shakespeare«. Korektorne pole »Slovenskega berila« pa so šle skozi Jeranove roke in ta je pridevek »slavni« kratkomalo prečrtal, korekturnim polam pa dodal na osminki lista tale pripis v nemškem jeziku: »Shakespeare kann vom kathol. Standpunkte aus der kathol. Jugend nicht als ‚slavni‘ angerühmt werden; er mit seinen fantastischen und vielerseits sehr schmutzigen erotischen Darstellungen sollte vielmehr auch mit seinem Nahmen der Jugend fern bleiben. Dies fordert nicht nur die Religion, sondern auch überhaupt das Menschenwohl...«²⁹ Jeranova sodba o Shakespearu nas ne preseneča, če vemo, da je tudi sicer v svoji »Zgodnji Danici« pogosto svaril pred branjem klasikov, češ da to čtivo povzroča oslabljenje krščanskega okusa, da je očital Shakespearu nemoralnost in tako s svojo kritiko oviral razvoj slovenskega slovstva.³⁰ Že Jurčič je zapisal nekje v svoji beležnici iz l. 1865/66: »Djali so nekteri, da so vesele igre pohujšljive... Jeran bi rad, da bi se na odru pridigalo.«³¹ Vse kaže, da Jurčič Jerana ni prav resno jemal.

²⁶ Prim. I. Prijatelj, Duševni profili slovenskih prepovediteljev, str. 116.

²⁷ F. Kidrič, Prešeren I, 291.

²⁸ F. Kidrič, Prešeren I, 327; prim. še I. Brnčič, Ob veliki korespondenci, LZ 1936, 49.

²⁹ J. Lokar, Jeranova sodba o Shakespearu, Sn 1909, 32.

³⁰ I. Prijatelj, Kulturna in politična zgodovina Slovencev II, 34.

³¹ Jurčičeve beležnice hrani Mestni arhiv v Ljubljani.

Tako sodbo o Shakespearu je izrekel Luka Jeran poldrugo stoletje za tem, ko sta mu Voltaire in Goethe odprla pot v svet in sedemdeset let za tem, ko je zapisal Linhart svoje znamenite besede o njem.

Eden najboljših poznavalcev Shakespeara med Slovenci pa je bil prav gotovo Fran Levstik. Že Stritar je zapisal v svojih spominih nanj: »Kako je on umel svojega Shakespeara, Goetheja, Prešerna!«³² Hkrati pa je bil Shakespeare, s katerim se je Levstik seznanil najbrž v nemških prevodih, morda edini evropski pisatelj poleg Goetheja in Lessinga, ki je Levstika najbolj zanimal.³³ Nekateri kritiki pripisujejo prepodrobnemu Levstikovemu študiju Shakespeara celo kvaren vpliv na razvoj tedanje slovenske dramatike. Tako trdi Slodnjak, da je bil vzrok, zakaj ni mogel ustvariti Levstik pomembnejšega dela v smeri kmečke drame, v tem, da se je po letu 1854 poglobil v Lessingovo »Hamburško dramaturgijo«, v študij Shakespeara itd.³⁴

Najbolje pa kaže Levstikov odnos do Shakespeara vrsta omemb v njegovih kritikah in pismih. Tako govori v kritiki Valjavčevih pesmi o Shakespearovi tragediji »Življenje in smrt Riharda III.«³⁵ v članku »Prešernovo življenje« omenja »Romea in Julijo«, tragedijo, »kteradiše samo ljubezen«,³⁶ v kritiki Cegnarjeve prepesnitve »Pegama in Lambergerja« imenuje Shakespeara ob Petrarci, Danteju in Voltairu;³⁷ v enem izmed pisem Stritarju piše: »Ne vem, kdo je čistejši, jaz ali Prešerin, kar poezijo vtiče, akoravno je on proti Gete-tu, Šilerju, Šakespirju v tih rečeh svital ko solnce; i vender se vam vsi trije razlagajo i jako hvalijo.«³⁸ Take in podobne omembe so v Levstikovih delih zelo pogoste. To potrjuje, da je Levstik Shakespeara dobro poznal in visoko cenil, ni pa bil slepo zaljubljen vanj in je znal tudi kritično govoriti o njem.

Poleg Levstikovih sodb o Shakespearu pa nas zanima še Shakespearov vpliv na Levstikovo dramatsko ustvarjanje in še posebej na njegovo predelavo Jurčičevega »Tugomera«, katerega je Levstik prepesnil v tragedijo v Shakespearovem slogu in verzu.³⁹ S Shakespearovim vplivom na Levstikovo dramatsko ustvarjanje in na »Tugomera« posebej se je največ ukvarjal A. Slodnjak in poudaril, da je Levstik odvezl v Jurčičevem »Tugomeru« snovi vso romantično erotično obeležje ter ji dal moderno vsebino, oblikovno pa je dramo arhaiziral s prevzemom Shakespearove dramatske tehnike.⁴⁰ Prof. Koblar piše v uvodu k novi Kreftovi predelavi »Tugomera«, da je že v Jurčičevih dramatičnih prvinah nekaj shakespeareške grozote in slikovitosti, v Kreftovi predelavi

³² V članku »Levstik«, Stritarjevi Zbrani spisi VII, str. 160.

³³ Prim. A. Ocvirk, Levstikov duševni obraz, Levstikov zbornik, str. 26.

³⁴ A. Slodnjak, Levstikovo Zbrano delo IV, 15.

³⁵ A. Slodnjak, Levstikovo Zbrano delo V, 355.

³⁶ A. Slodnjak, Levstikovo Zbrano delo V, 285.

³⁷ F. Levec, Levstikovi Zbrani spisi IV, 18.

³⁸ Pirjevec, Levstikova pisma, 1931, str. 262.

³⁹ A. Slodnjak, Zgodovina slovenskega slovstva, str. 200.

⁴⁰ A. Slodnjak, Levstikovo Zbrano delo IV, 32.

pa je nastala iz Jurčičeve romantične zasnove historija shakespearskega značaja.⁴¹ Shakespearov vpliv na »Tugomera«, o katerem se strinjajo skoraj vsi naši kritiki in literarni zgodovinarji, se kaže torej predvsem v formi in verzu, pa tudi sicer v tehnični zgradbi, tako v znanih Shakespearovih uvodnih scenah, kjer nastopajo manj pomembne osebe.

Poglavitni vir za preučevanje Jurčičevega odnosa do Shakespeara so njegove beležnice, ki jih hrani ljubljanski mestni arhiv, pa tudi njegova dela sama, zlasti »Deseti brat«.

Jurčičeve beležnice nam povedo, da se je največ ukvarjal s Shakespearom v letih 1865 in 1866, kajti večina izpiskov iz Shakespeara in zapiskov o njem je v knjižici iz te dobe. Iz tega tudi izvemo, da Jurčič ni le prebiral njegovih dram, marveč da je študiral tudi dela o Shakespearu. Izpisal si je zlasti mnogo mest iz »Hamleta« in misli o tej in drugih Shakespearovih dramah. V beležnici iz leta 1868 srečujemo Shakespeara že dokaj redkeje, treba pa je omeniti prav iz te nekaj Shakespearovih verzov, najbrž v Jurčičevem prevodu. Ti verzi, ki imajo začetek »Z očmi, deklica, te zares ne ljubim«, so pomembni zlasti zaradi tega, ker je to eden prvih poskusov prepesnitve Shakespeara pri nas. V beležnici iz l. 1872 pa Shakespearovega imena ni več.

Vsi ti zapiski in izpiski, ki jih je mnogo, pričajo, da je Jurčič v svojih mladih letih zelo intenzivno študiral Shakespeara, najbrž pod vplivom nemških pisateljev tistega časa, o katerih vemo, da jim je bil Shakespeare priljubljeno čtivo. Verjetno ga je nanj opozoril tudi Stritar, ki je nekako v istem času primerjal pojav Prešerna pri Slovencih s pojavom Shakespeara pri Angležih.⁴²

Posebno skrbno je Jurčič prebiral Shakespearova dela v času, ko je pisal »Desetega brata«. Avtor »Hamleta« ga je v tistem času tako prevzel, da mora celo Manica v romanu kar večkrat govoriti o njem. Prav posebej pa je posvečeno Shakespearu štirinajsto poglavje »Desetega brata«, ki ga začne Jurčič z besedami: »O ti veliki Shakespeare, mož modrosti in spoznanja...«⁴³

Stritar je najbolj povzdignil Shakespeara v že prej omenjenem Prešernovem življenjepisu, kjer pravi o njem: »Shakespeare, do zdaj največji pesnik vseh časov in narodov, stoji res med svojimi vrstniki kakor velikan med pritlikavci.« Ob koncu pa primerja Shakespeara z največjimi duhovi drugih narodov: »Vsak narod ima moža, katerega si misli s sveto, čisto glorio okoli glave. Kar je Angležem Shakespeare, Francozom Racine, Italijanom Dante, Nemcem Goethe, Rusom Puškin, Poljakom Mickiewicz — to je Slovencem Prešeren.«⁴⁴

Pogosto pa govori Stritar o Shakespearu tudi v drugih svojih delih in povsod je poln hvale o njem. V »Pogovorih« in »Kritičnih pismih« ga omenja zdaj v zvezi z Byronom in Prešernom, potem z Goethejem,

⁴¹ Levstik-Kreft, Tugomer (SKZ, Ljubljana 1946), Koblarjev uvod str. 6 in 14.

⁴² I. Prijatelj, Klasje, ČJKZ VI, 1927, 140.

⁴³ V Prijateljevi izdaji Jurčičevih Zbranih spisov, III. zvezek, str. 284.

⁴⁴ Obj. v »Klasju« 1866.

pa spet s Sofoklejem, Aristofanom, Calderonom, Molièrom, z Ajshilom itd.⁴⁵ Tam tudi trdi, da je Shakespeare podlaga vsakemu repertoarju in zavrača mnenje, da bi ga v našem gledališču še ne mogli uprizoriti. Vendar — najprej ga je treba prevesti.⁴⁶

Vse, kar so povedali Levstik, Jurčič in Stritar o Shakespearu, dokazuje, da so ga tudi naši »Mladostovenci« pravilno ocenjevali, še več, dobro so se zavedali potrebe, da ga dobimo tudi mi v svojem jeziku in gledališču. Žal pa — nihče ni tvegala, da bi segel od besede do dejanja in se lotil prevajanja.

2. PRVI POSKUSNI PREVODI

Prvi prevajalec Shakespeara v slovenščino je bil mladi mariborski študent Ivan Vrban-Zadavrski, doma iz Vuhreda v Dravski dolini. Ta je pripravil 1864. leta za tisk almanah »Lada«, za katerega je dal vrsto prispevkov in ga tudi sam uredil — pa umrl, preden je bila knjiga dotiskana. Med mnogimi Vrbanovimi prispevki v almanahu je tudi drugi prizor drugega dejanja »Romea in Julije«, prvi poskus prevoda Shakespeara v slovenščino. O Vrbanu pripovedujejo vsi, ki so pisali o njem, da je bil zelo nadarjen in prizadeven mladenič; po maturi v Mariboru se je lotil študija filologije in je obvladal menda enajst jezikov, med njimi tudi angleščino. Flegerič mu je zapisal ob smrti: »Ljubil si umno Šekspirjevo vilo, večih jezikov sladkost si poznal!« Zanimanje za angleški jezik in književnost in za Shakespeara posebej je vzbudil v tisti generaciji mariborskih dijakov profesor Valentin Gašperšič, ki je poučeval na gimnaziji italijanščino in francoščino, posebej pa še angleščino nadarjenejše dijake. Med temi so bili poleg Vrbana še Pajk, Šauperl, Glaser, Flegerič in Turner.¹

Prvi slovenski prevod Shakespeara, pa čeprav le odlomek, je že ne glede na kvaliteto dragocen dokument za zgodovino Shakespeara pri Slovencih. Vrbanov prevod, objavljen 1864. leta v »Ladi« in isto leto tudi v »Novicah«,² pa je vrh tega še dokaj dober, napisan v mnogo čistejšem jeziku kot nekateri poznejši prevodi, gornja ugotovitev o Vrbanovem poznavanju jezikov, med njimi tudi angleščine, pa dopušča trditve, da je bil narejen po izvorniku in ne po nemških prevodih, kar je napaka še mnogih kasnejših prevodov Shakespeara v slovenščino. Na vprašanje, ali je prevedel Vrban kaj več Shakespeara ali pa je ta odlomek le osamljen poskus, je težko zanesljivo odgovoriti. Vendar se ne zdi pretvegana trditev, da toliko kvalitetno delo skoraj gotovo ni edini poskus tega prevajalca. Vsaj »Romea in Julije« je zelo verjetno prevedel v celoti. Če pa že to ne drži, nekaj je gotovo: ko bi

⁴⁵ Stritarjevi Zbrani spisi V, 22, 159, 143, 172, 246, 270.

⁴⁶ Stritar, Literarni pogovori XIII, Zvon 1870, 222.

¹ Marn, Ivan Vrban, Jezičnik XXV, 94; J. Pajk, nekrolog, Lada 1864; J. Kotnik, Ivan Vrban-Zadavrski, prvi slovenski prevajalec Shakespeara, ČZN 1929, 109.

² Novice 1864, 87, 95.

bilo usojeno Vrbanu daljše življenje, bi nam bil dal prav gotovo tak prevod »Romea in Julije« in še kake druge Shakespearovke drame, ki bi bil zrel tudi za odrsko preizkušnjo. Tako bi bili dobili Shakespeara v slovenskem gledališču, ko bi bilo to takrat sposobno za tak poskus, vsaj trideset let prej, kot smo ga.

Nekako v istem času kot Vrbanov odlomek je nastal verjetno še en prevod »Romea in Julije«, morda celo popoln, vendar ni bil natisnjen. Ta prevod, delo L. Leskovca, omenja J. Nolli v svoji »Priročni knjigi za gledališke diletante«³ in pravi, da ga hrani pisatelj. Več o tem ne vemo.

Iz iste generacije mariborskih študentov je bil najbolj prizadeven Karel Glaser. Vendar sega njegovo delo za Shakespeara že v nekoliko poznejše obdobje, pod konec 19. stoletja. Med poznavalce Shakespeara, ki so se lotili tudi prevajanja, pa sodita iz te šestorice še Janko Pajk in Dragotin Šauprl.

Pajk je začel, pa najbrže tudi končal, z »Romeom in Julijo«. S to dramo je začel svoje prevode Shakespeara tudi Schlegel, pri Slovencih pa poleg Pajka še Vrban in pozneje Glaser. Pajk je prevedel drugi prizor drugega dejanja, tako kot Vrban, dodal pa je še naslednji, tretji prizor. Oboje je objavil 1875 v »Zori«, ki jo je leto prej prevzel od Davorina Trstenjaka, jo sam urejal in večji del tudi sam pisal.⁴ Poleg prevoda je objavil tam tudi študijo o »Hamletu« (1874) in o »Beneškem trgovcu« (1877). Delo prof. Gašperšiča nam s precejšnjo verjetnostjo govori tudi za Pajka, da je prevajal iz originala; tega se je zelo strogo držal, žal na škodo lepote prevoda.

Tudi pri teh odlomkih ne vemo, ali je to vse, kar je Pajk iz Shakespeara prevedel, ali pa morda le del celotnega prevoda. Vendar nas pri njem to vprašanje ne zanima toliko kot pri Vrbanu, kajti če bi nam bil dal Pajk tudi vsega »Romea in Julijo«, pa tudi vsega Shakespeara v slovenskem prevodu, in naj bi bili ti prevodi še tako zvesti izvirniku, v taki prepesnitvi ne bi bili nikdar mogli na oder. Prevod drame pa, ki ni poraben za gledališče, je mrtev. Zdi se, da je mogel biti tudi natisnjen ta prevod le v reviji, ki jo je urejal prevajalec sam. Primer tega slabega prevoda, hkrati pa razmeroma dobrega, enajst let starejšega Vrbanovega, naj pokaže nekaj verzov iz drugega prizora drugega dejanja, ki sta ga prevedla oba, hkrati pa vzporeditev z istimi verzmi po Cankarjevih ali Župančičevih prevodih. Poglejmo najprej Cankarjev prevod iz 1904. leta:

O Romeo, zakaj li Romeo?
Roditelje zataji in ime!
Če ne, pa reci, da si ljubček moj
in jaz ne bom več Kapuletova!⁵

³ »Slovenska Talija«, zv. 1. (1868); prim. še A. Trstenjak, Slovensko gledališče (1892), str. 95.

⁴ F. Koblar, SBL II, 253.

⁵ Citirano po goriški izdaji iz leta 1904.

Vrban je prevedel te verze štirideset let prej takole:

O Romeo, zakaj li Romeo?
Odreči rodu se, odvrzi ime!
Če ne, prisezi večno mi ljubezen
in dalje nisem Kapuletova!⁶

Že ta drobna primerjava nam pokaže, da Vrbanov prevod skoraj ne zaostaja za Cankarjevim, ki je bil še štiri desetletja kasneje dogodek za slovensko gledališče; še več, verz »Odreči rodu se, odvrzi ime!« na primer (Vrban), se zdi skoraj boljše preveden kot »Roditelje zataji in ime!« (Cankar). Kako okoren pa je bil Pajkov prevod:

O Romeo, zakaj pak Romeo?
Zataji rod svoj, zvrzi to ime!
Če nočeš ti, prisezi pa ljubav mi
in jaz ne bom več Kapuletova!⁷

V originalu se verzi glase:

O Romeo, Romeo! wherefore art thou Romeo?
Deny thy father and refuse thy name;
or, if thou wilt not, be but sworn my love,
And I'll no longer be a Capulet.⁸

Vendar te skupnosti in razlike ne veljajo le za citirane verze. Kako lepo se približuje Vrban tu in tam ne le Cankarju, ampak celo Župančiču, pa kako daleč od tega je mlajši Pajkov prevod, kaže spet vrstica:

Če te zasačijo, te umorijo! (Vrban)⁶
Če te zapazijo, te umore! (Župančič)⁹
Ubijejo te, če te vidijo! (Cankar)⁹

in

Če te ugledajo, vzemo ti život! (Pajk)⁷

V originalu:

If they do see thee they will murder thee.⁸

Tretji poznavalec Shakespeara iz mariborskega krožka pa je bil Dragotin Šauperl, naš prvi prevajalec »Hamleta« in menda tudi »Kralja Leara«. O njegovem življenju vemo le malo: rodil se je 1840. l. pri Sv. Marjeti ob Pesnici, dovršil semenišče v Mariboru, kaplanoval šest let in 28. januarja 1869 umrl pri Novi cerkvi, star komaj devet in dvajset let.^{9a} Pajk je objavil v »Zori« 1874 hkrati z odlomki Šauperlovega prevoda »Hamleta« tudi njegov predgovor k tej drami. Tam pripoveduje Šauperl, da se je že zgodaj učil angleščine, da je marljivo prebiral angleške knjige in revije in si kupil vsa dramatska dela

⁶ Citirano po Ladi 1864.

⁷ Citirano po Zori 1875.

⁸ Citirano po »The Complete Works of William Shakespeare«, London & Glasgow, Collins Clear-Type Press.

⁹ Citirano po izdaji iz leta 1940 (Slovenska Matica).

^{9a} Prim. GL 1942/43, 123.

»izvrstnega angleškega pesnika Viliama Shakespeara«, in to z namenom, da bi jih počasi »iz angleškega v mili slovenski jezik prestavljal«. Zaveda se, da je njegovo delo, namreč prevod »Hamleta«, pomanjkljivo, toda »prizanašajte mi, vrli Slovenci, ter pomislite, da vsak začetek je težek, posebej prevod takega izvrstnega pesnika, kakor je Shakespear. In volja me je — pravi ob koncu — počasi vse igre Shakespearove posloveniti in Slovencem izročiti«. Pajk meni, da je nastal Šauperlov prevod »Hamleta v letu 1865, prepis pa v letu 1866, in sicer v Laškem trgu, kjer je takrat Šauperl kaplanoval. Trdi, da je Šauperl prevajal iz originala, toda svobodno. O prevodu samem sodi, da je na začetku še nekoliko težek in krhek, pozneje boljši, sploh pa je beseda prevoda jako čista: »Sme se torej z dobro vestjo trditi, da Šauperlovim prevodom ne manjka mnogo do klasičnosti... Zato je ime Dragotina Šauperla dostojno prištevanemu biti najzaslužnejšim slovenskim pisateljem.«¹⁰

Nekaj odlomkov tega Šauperlovega prevoda je natisnil Pajk v že omenjenem tretjem letniku svoje »Zore« (1874), in sicer peti prizor prvega dejanja, drugi prizor drugega, prvi in tretji prizor tretjega, sedmi prizor četrtega in pa prva dva prizora petega dejanja.

Že dokaj prej pa je hotel spraviti Šauperl svoje prevode na oder. 29. maja 1867 beremo v »Novicah«: »Gospod Dragotin Šauperl, kaplan v Laškem trgu, poslal je Dramatičnemu društvu slovensko prestavo Shakespearovega ‚Hamleta‘.« Poročilo pravi, da »pridejo vse predložene stvari, med njimi tudi ‚Hamlet‘, na razgovor na četrti seji osnovalnega odbora, ki bode danes zvečer ob 8. uri«.

Za primer, kako je prevajal Šauperl, nekaj verzov iz petega prizora prvega dejanja:

Očeta tvojega sem duh,
obsojen nekaj časa, da po noči
okoli tavam, a po dnevi tam
v gorečem plamenu zaprt vzdihujem,
dokler ne bodo grehi vsi, ki sem
zakrivil jih, očiščeni. Če ne
bi bilo prepovedano, razkriti
skrivnosti moje ječe, rad bi ti
povest povedal, ktere vsak izraz
bi v dušo te zadel... itd.¹¹

V originalu:

»I am thy father's spirit;
Doom'd for a certain term to walk the night,
And, for the day, confin'd to waste in fires
Till the foul crimes done in my days of nature
Are burnt and purg'd away.
But that I am forbid
To tell the secrets of my prison — house,
I could a tale unfold whose lightest word
Would harrow up thy soul.«⁸

¹⁰ J. Pajk, O. Shakespearovem »Hamletu«, Zora 1864.

¹¹ Citirano po Zori 1874.

Že ta kratek primer kaže, da je Šauperlov prevod dovolj veren in napisan v toliko gladki slovenski besedi, da bi ga bili takrat, ko je bil hkrati še edini razpoložljivi slovenski prevod Shakespeara, mogli porabiti tudi v gledališču. Kakšen je bil uspeh seje, o kateri govore »Novice«, ne vemo; vemo pa, da Šauperlov »Hamlet« odra ni videl. Že gornji verzi potrjujejo domnevo, da vzrok za to ni bil v neporabnosti prevoda, ki je za tisti čas zelo dober, temveč v šibkosti našega Dramatičnega društva. Šauperlov prevod so ponudili društvu namreč že prvo leto, takrat pa to prav gotovo ni imelo sredstev in pogojev, da bi začelo svoje delo kar s Shakespearom. Vrednost Šauperlovega prevoda še posebej dviga dejstvo, da je vzel ta prevod za osnovo Cankar, ko je tri desetletja pozneje pripravljval svojega »Hamleta«.

Nekako v isto dobo kot Vrbanovi, Pajkovi in Šauperlovi prevodi sodijo še nekateri, vendar je vsem tem čas težko določiti. Po nekaterih podatkih smo dobili približno v istem času kot Šauperlov še en prevod »Hamleta«, delo Miroslava Malovrha. Tega so baje uprizorili dijaki v začetku 1870. l. v Celju ali tam nekje, in Malovrh sam je bil menda Hamlet.¹² Vendar kaj več o tem ne vemo. Pomembnejši pa je Malovrh kot prevajalec Shakespeara zato, ker so igrali po njegovem prevodu 1896. leta v ljubljanskem gledališču »Othella«, prvo slovensko predstavo Shakespeara. Med zgodnje prevajalce Shakespeara sodi tudi Lipe Haderlap, urednik »Mira« in izdajatelj »Koroških bukvic«, »posilipoet«, ki ga je smešil že Levstik v »Ljudskem glasu« in v zadnji svoji pesmi »Kako je v Korotanu«.¹³ Ta je priredil po nemškem Bodensstedtovem prevodu slovenski prevod »Romea in Julije«,¹⁴ ki pa ni videl ne tiskarne ne gledališča, čeprav se je Haderlap mnogo prerekal z Dramatičnim društvom in s Slovensko Matico, ker sta njegove prevode odklanjala.¹⁵ Iz zgodnejšega obdobja je morda tudi prevod »Macbetha«, ki ga je priredil Fr. Svetič v prozi, na podlagi teksta v drugem natisu Al. Dycejevem in s pomočjo Wagnerjevega komentarja,¹⁶ in pa komedija »Ukročena trnoglavka«, katero je prevedel menda Anton Funtek in so ohranjene samo vloge pod naslovom »Kako se krote ženske«.¹⁷ Med neznane prevajalce Shakespeara spada tudi ameriški slovenski pesnik Andrej Smrekar, župnik slovenske župnije v Collinwoodu pri Clevelandu, ki je umrl 1913. leta. Prevedel je menda več Shakespeareovih iger in tudi »Hamleta«, ohranilo pa se je le nekaj njegovih prevodov angleških pesmi.¹²

¹² J. Polj., Majhen donosek k našemu Shakespearu, J. 16. 6. 1933.

¹³ A. Slodnjak, Levstikovo Zbrano delo IV, 467.

¹⁴ Rokopis je hranil Literarno-historični arhiv Narodnega gledališča pod števil. 395 (zdaj v NUK).

¹⁵ A. Pirjevec, SBL I, 288.

¹⁶ Rokopis je hranil Literarno-historični arhiv Narodnega gledališča pod števil. 400 (zdaj v NUK).

¹⁷ Rokopis je hranil Literarno-historični arhiv Narodnega gledališča pod števil. 747 (zdaj v NUK).

Iz vsega, kar je bilo povedano, moremo podati nekaj zaključkov o prvih slovenskih prevodih Shakespeara.

Značilno je, da nam Shakespeara v domačem jeziku v prvih začetkih niso dali tisti, ki so ga sicer zelo dobro poznali in cenili, pa so bili hkrati tudi mojstri slovenskega jezika — to je v starejši dobi Linhart, pozneje Čop in Prešeren in končno Levstik, Jurčič in Stritar, ki so pisali svoja najboljša dela v času, ko so nastajali naši prvi poskusni prevodi. Prevajanja so se lotili drugi ljudje, tako rekoč »druga garnitura« naših tedanjih kulturnih delavcev, ki so sicer imeli to srečo, da so se s Shakespearom zgodaj seznanili in se ogreli zanj, njihova ustvarjalna sila in obvladanje slovenskega pesniškega jezika pa ni bilo tolikšno, da bi nam — vsaj večina od njih — mogli dati kvalitetne prevode, ki bi bili prenesli tudi odrsko preizkušnjo. Tako smo dobili prve zrele prevode šele dokaj pozneje, pa ne več iz rok nepomembnih verzifikatorjev, uresničila sta nam jih največja mojstra slovenske besede, Cankar in Župančič.

Nastanek naših prvih prevodov Shakespeara pada v šestdeseta in sedemdeseta leta preteklega stoletja, torej v dobo, ko je bila naša prevodna literatura tudi sicer še dokaj borna, knjižni jezik pa vendar že zrel in sposoben za boljšo rabo, v čas, ko smo že imeli Prešernove »Poezije«, dobili z »Desetim bratom« prvi roman in s »Tugomerom« slovensko tragedijo. Če gledamo na čas nastanka teh prevodov z evropske perspektive, je zamuda seveda precej huda. Nemci so dobili že pol stoletja prej knjižno izdajo sedemnajstih Shakespeareovih dram v Schleglovem prevodu; v Rusiji so v tem času Shakespeara že pogosto igrali, prav v šestdesetih letih, ki pomenijo za nas prve začetke, pa so natisnili že tudi prvo popolno izdajo Shakespeara v ruščini; tudi Srbi so že leto pred Vrbanovim prevodom igrali v Beogradu »Ukročeno trmoglavko«, prvo srbsko predstavo Shakespeara, dve leti kasneje pa so natisnili »Julija Cezarja«.¹⁸

Pri presojanju kvalitete teh prevodov je odločilno merilo poleg jezikovne spretnosti in vernosti originalu predvsem to, ali je bil kateri od njih zrel za gledališče. To moremo priznati že prvemu, Vrbanovemu, še bolj pa Šauperlovemu prevodu. Za vse ostale prepesnitve iz tega obdobja, ki so večidel ostale v rokopisu, izšle le v odlomkih ali pa sploh niso ohranjene — velja, da za oder še niso bile zrele, kajti bile so pisane v slabem slovenskem jeziku, nekatere kar v prozi, spet druge so bile narejene po tujih prevodih in zato niso docela ustrezale izvirniku.

Tako so bili vsi ti naši prvi prevodi Shakespeara le poskus, zanimiv sicer in važen za zgodovino Shakespeara pri Slovencih, nekateri od njih so bili celo dobri, vendar docela brez vpliva na Shakespeareovo pot v slovensko gledališče.

Vzporedno s prvimi poskusnimi prevodi smo dobili v šestdesetih in sedemdesetih letih preteklega stoletja že tudi prve slovenske

¹⁸ Prim. podatke v uvodu.

razprave o Shakespearu. Prvo tako »razpravo«, če jo smemo tako imenovati, je napisal Dragotin Šauperl, naš prvi prevajalec »Hamleta«. V Šauperlovem sestavku je bil kratek Shakespearov življenjepis in uvod k »Hamletu«. Oboje je ta poslal uredniku »Zori« z namenom, da bi natisnil hkrati s prevodom. Vendar Pajk tega ni storil, češ da je »Zora« nekaj podobnega že prejšnje leto »prinesla iz večjega peresa g. D. T.« Tako je ostala Šauperlova razpravica, ki je vendarle najstarejši Shakespearov življenjepis v našem jeziku, le v rokopisu, kot tudi prevod sam, razen nekaj prizorov, objavljenih v »Zori«. Hkrati s temi prizori pa je objavil Pajk tudi Šauperlov »predgovor k Hamletu«, nekako pojasnilo o prevodu.¹⁹

Razprava »gospoda D. T.«, ki je bil tedanji Zorin urednik Davorin Trstenjak sam, pa je bila natisnjena 1873. leta. V tem kratkem sestavku, ki obsega komaj dve strani tedanjega Zorinega formata, opisuje Trstenjak najprej Shakespearovo življenje in vpleta v svoje pripovedovanje drobne podatke, ki jih je kdo ve kje pobral in so se mu zdeli zanimivi: da je Shakespeare rad hodil na lov, da je kraljica Elizabeta rada obiskovala njegove igrokaze itd. Shakespeare mu je »največji vseh dramatikov«, presega stare Grke, Corneilla in Racina, ki so preveč retorični, pa tudi Schillerja in Goetheja, ki sta bolj »lirična in kontemplativna«. Kaže, da je Trstenjaka posebej ogrel »Julij Cezar«. »Noben dramatik ni historičnih podob lepše risal kot Shakespeare v svojem Juliju Cezarju«, pravi. V tem sestavku našteva Trstenjak tudi vsa Shakespearova dela v kronološkem redu, ki se mu je zdel najverjetnejši, od »Perikleja« (1587) do »Timona Atenčan« (1612—14). Navaja tudi nekaj nemške literature o Shakespearu — Gerwinusa, Schlegla, Rötšcherja in druge, ki so mu dali verjetno tudi gradivo za ta sestavek. Kar se tiče slovenskih prevodov Shakespeara, piše Trstenjak, imamo »edino ‚Kralja Leara‘ v slovenščino prestavljenega«. Gre za Šauperlov prevod, ki naj bi ga imelo Dramatično društvo. Ta prevod omenja tudi Pajk v »Zori« leto kasneje, vendar zanika trditve, da ga hrani Dramatično društvo, kajti »ono častno društvo hrani le Šauperlovega ‚Hamleta‘, ‚Leara‘ pa ne«.²⁰

Druga slovenska razprava o Shakespearu je izšla prav tako v »Zori«, leto kasneje kot Trstenjakova. To je napisal novi Zorin urednik Janko Pajk in jo objavil pod naslovom »O Shakespeare-ovem Hamlet-u« hkrati z odlomki Šauperlovega prevoda leta 1874. To je obsežnejši spis in je izšel v petih nadaljevanjih. To prav za prav ni razprava o Shakespearu, niti o »Hamletu«: prvi del je posvečen Šauperlu in njegovemu prevodu, o katerem »sme se z dobro vestjo trditi, da mu ne manka mnogo do klasičnosti«, v drugem delu pa precej podrobno in dokaj nerodno navaja vsebino »Hamleta« od prizora do prizora, v vsaki številki eno dejanje.²¹

¹⁹ J. Pajk, O Shakespearovem Hamletu, Zora 1874.

²⁰ D. T., William Shakespeare, Zora 1873, 45.

²¹ J. Pajk, O Shakespearovem Hamletu, Zora 1874.

Drugi Pajkov sestavek o Shakespearu je izšel 1877. leta v »Zvonu«. Tudi v tem članku, ki imenuje Shakespeara »največjega dramatičnega duha«, se Pajk ne spušča pregloboko v njegovo delo, govori le o angleškem gledališču v tistem času, o igralcih in o publiku, o sceni, rekvizitih in kostumih, pa tudi o problemu izvirne in predelane igre. Ob koncu pravi, da so bile gledališke predstave v tistem času »ubožne in priproste, pa vendar je dosegel Shakespeare s svojimi umotvori tak velikanski uspeh.«²² Ta »velikanski uspeh« pa vidi Pajk predvsem v tem, da se je »kraljica sama zabavala ž njim«. Razprava je napisana dokaj slabo; jasno je, da je izvirnega v njej kaj malo in je le prirejena ali celo prevedena po kakem tujem viru.

Pajkova je tudi razsežna razprava o »Beneškem trgovcu«, ki se je isto leto nadaljevala v devetih številkah »Zore«. Že koj spočetka piše, da so Shakespeareove igre »takošna dela, pri katerih spočetka samo strmimo«. Občuduje jezik, avtorjeva razmišljanja o življenju, mešanje resnih in šaljivih prizorov, kar pogreša pri grških tragikih itd. Nato pa preide k »Beneškemu trgovcu«, ki mu je »najboljši primer zanimivega, pa vendar prostega razvijanja dramatičnega dejanja«. Velik del članka govori spet o vsebini igre, dalje o snovi in o značajih oseb in skuša dramo oceniti: »Kolikor se mojega vtisa tiče — pravi — me je Shakespeareova igra ‚Trgovec beneški‘ med vsemi njegovimi igrami vselej najbolj zanimala in razveseljevala. Ta igra je visoka pesem prijeteljstva. V nas zapušča nekakovo poetično posvečenje, katero poblažuje naše mišljenje in čustvovanje in nam glavo dela vedrejšo, srce pa toplejše.«²³

Med naše prve sestavke o Shakespearu moremo šteti še razpravo »Lessingova in Shakespeareova sodba o Židih«. Tudi ta je Pajkovo delo, natisnjeno v Letopisu Matice Slovenske za leto 1881. Prvi del govori o Lessingovem življenju, o vsebini in značajih v njegovi igri »Die Juden«, o postanku in vsebini igre »Nathan der Weise«, razlaga, kako je Lessing Žida Nathana narisal, in pokaže ob koncu avtorjevo mnenje o Židih in židovstvu. V drugem delu pa govori o Shakespeareovem življenju, o tem, kako je Shakespeare narisal Žida Shylocka, in skuša pokazati razliko med Nathanom in Shylockom, med Lessingovim in Shakespearevim prikazovanjem Židov. Ob koncu sklepa, da je Lessing narisal Žide take, kakršnih je gotovo najmanj, Shakespeare pa take, kakršnih je bilo takrat največ. Oba pa, Lessingov Nathan in Shakespeareov Shylock, sta mu preveč ekstremni podobi. »Povprek računajoč ne najdemo ne Nathanov ne Shylockov. Oba pa, Lessing in Shakespeare, čeprav sta jih vsak drugače slikala, se vendar ujemata v obrambi Židov.«²⁴

V istem času kot naše prve razprave o Shakespearu je bila natisnjena v »Zori« (1875) »Jessika«, kratka zgodba s podnaslovom »noveleta« in podpisom V. E-n (najbrž V i k t o r E r ž e n).²⁵ V tej »noveletici«

²² J. Pajk, Angleško gledališče za Shakespeara, Zvon 1877, 314, 334.

²³ J. Pajk, Shakespeareov Trgovec beneški, Zora VI, 1877, 242.

²⁴ J. Pajk, Lessingova in Shakespeareova sodba o Židih, LMS 1881, 1.

²⁵ V. E-n, Jessika. Noveleta, Zora 1875, 124.

opisuje avtor najprej nekdanje bajne noči na Themsi, nato pa dogodek iz Shakespearovega življenja, njegovo ljubezensko zgodbo z Jessiko, hčerjo zlobnega Žida Manasseja. Literarna vrednost te »novelete« je sicer majhna, jezik je slab in okoren, težišče dejanja je na primitivnih zunanjih efekti in osladno narisanih ljubezenskih prizorih, zanimivo pa je, da si je izbral avtor, razmeroma zelo zgodaj za naše razmere, snov s Shakespearom kot osrednjo osebo.

Iz tega razdobja, ko so objavljale naše revije prve članke in razprave o Shakespearu, pa najdemo že tudi drugod v našem tisku marsikje njegovo ime. To so po večini le drobne omembe v drugih člankih, dokazujejo pa nam vendar, da je bil Shakespeare v sedemdesetih in osemdesetih letih preteklega stoletja že močno znan pri nas, čeprav njegovih del še nismo imeli v knjigi in gledališču. Tako primerja pisec članka »Salzburg—Juvavo« v »Zori« 1874. leta Mozartov pomen v glasbi s Shakespearovim pomenom v dramatik, isto leto pa V. Eržen, tudi v »Zori«, Beethovenov pomen v muziki s Shakespearovim pomenom v poeziji; v »Ljubljanskem Zvonu« je objavil 1876. l. Fr. Šuklje članek o zgodovinskih ženah in se razpisal ob koncu tudi o Shakespearovem »Juliju Cezarju«; v članku »Kako kaže Prešeren v svojih poezijah slovensko rodoljubje«, objavljenem v »Slovenskem Narodu« 1878. leta, išče avtor (A. K.) primere v svetovni književnosti in vprašuje, v kakšnih razmerah so zagledale »neumrjoče Shakespearove drame beli dan«; dr. J. Vošnjak citira v članku o prikaznih in duhovih, natisnjenem 1882. leta v »Ljubljanskem Zvonu«, Hamletov izrek »Med zemljo in nebom je dosti stvari, o katerih se človeškemu umu še ne sanja«; »Slovan« pa je objavil 1887. leta poročilo o Harambašičevem hrvatskem prevodu »Hamleta«.

Prve slovenske razprave o Shakespearu so nastajale vzporedno s prvimi prevodi, v šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja. Že prva, neobjavljena Šauperlova, je bila napisana le kot nekako dopolnilo ali uvod k njegovemu prevodu »Hamleta«, kar govori za to, da ga je hotel izdati tudi v knjigi. Največ zaslug za nastanek in tisk teh prvih slovenskih sestavkov o Shakespearu in njegovih delih, kakor tudi za objavo večjega dela prvih prevodov, ima mesečnik »Zora« in njen urednik Janko Pajk. Pajk ni dal kot urednik le pobude za pisanje teh razprav in za prevajanje, ampak je tudi sam prevajal, čeprav slabo, in sam napisal večji del teh razprav, čeprav seveda le po tujih virih. Vse do tega časa smo srečavali Shakespearovo ime le v tesnih, zaključenih krožkih naših starejših kulturnih delavcev, v njihovih pismih in zapiskih. Med širšo množico je seglo Shakespearovo delo morda edinole preko uprizoritev Shakespeara v ljubljanskem gledališču, te pa so bile nemške in so mogle zajeti le razmeroma majhen krog tedanje slovenske družbe, meščansko inteligenco in dijaštvo. Zato je treba priznati, da so imele te prve razprave v času, ko Shakespeara v slovenskem gledališču in knjižnem prevodu še nismo poznali, vendar svoj pomen, pa čeprav je v njih malo izvirnega in je tudi sicer njihova vrednost majhna,

kadar jih presojava z znanstvenimi merili. So pa to vendar prva dela, ki so vsaj do neke mere seznanjala s Shakespearom nekoliko širši krog slovenskih bralcev.

Med prvimi poskusnimi prevodi in med prvimi uprizoritvami Shakespeara v našem gledališču sta potekli približno dve desetletji, ko nimamo skoraj nobenih tiskanih virov, a sta izpolnjeni s skritim, pa zelo podrobnim Glaserjevim delom za Shakespeara. Njegovo prizadevanje, da bi presadil Shakespearove drame v slovenščino, in pa njegovo temeljito poznavanje Shakespearovega dela je kljub temu, da so njegovi prevodi propadli, ne samo zanimivo, marveč tudi toliko pomembno za Shakespearovo pot k nam, da se je treba ob njem nekaj več pomuditi.²⁶

Prof. dr. Karel Glaser, pisec »Zgodovine slovenskega slovstva«, poznavalec evropskih in orientalskih jezikov in literatur, eden redkih Slovencev, ki so bili kos sanskrtu, iz katerega je prevajal dramska dela znamenitega pesnika Kalidase, se je leta 1886 lotil tudi prevajanja Shakespeara. Sam pravi, da mu je dal pobudo za to Italijan Rusconi, ki je izdal leto prej dvanajst Shakespearovih dram, prevedenih v prozi. Prevajal je, kot je pisal pozneje Slovenski Matici, medtem ko je pripravljal svojo slovstveno zgodovino, za oddih, počasi, prizor za prizorom.²⁷ Glaser se je lotil prevajanja Shakespeara kot dober poznavalec angleščine, kot znanstvenik filolog, ki pozna literaturo o Shakespearu in prevode njegovih del, zlasti v slovanske jezike. Prevajal je iz originala, primerjal pa je svoje prevode z nemškimi, francoskimi, italijanskimi, ruskimi, češkimi in poljskimi.

Že 1890. leta je natisnil v »Ljubljanskem Zvonu« tretje dejanje »Romea in Julije«. Poleg te drame je prevedel pozneje še deset drugih, »Kralja Leara«, »Macbetha«, »Vesele kumice Windsorske«, »Julija Cezarja«, »Othela«, »Trgovca beneškega«, »Krotitev zle žene«, »Sen kresne noči«, »Hamleta« in »Riharda III.«²⁸

Čeprav zatrjuje Glaser, da je prevajal bolj »sebi v razvedrilo«, ga je vendar Cankarjev prevod »Hamleta«, natisnjen l. 1899, močno iznenadil in je ostalih deset prevodov že naslednje leto ponudil Slovenski Matici. Takrat je doživel svoj prvi neuspeh s Shakespearom. Slovenska Matica je prevode odklonila z utemeljitvijo, da so premalo pesniški. Naslednje leto je Glaser znova ponujal svoje prevode, zlasti »Kralja Leara«. Matica jih je spet odklonila, 1904. leta pa je izdala prav »Kralja Leara« v Funtkovem prevodu. »Learu« so sledili Cankarjevi in Župančičevi prevodi »Romea in Julije«, »Julija Cezarja« in »Beneškega trgovca«, torej sama taka dela, ki jih je prevedel že tudi Glaser.

²⁶ Glej razpravo A. Dolarja v ČZN 1934, 1.

²⁷ K. Glaser, Zakaj sem ukrenil prevajati Shakespeara? SN 1906, 186.

²⁸ A. Dolar, Prof. dr. Karel Glaser (poglavje Prevajalec, predvsem Shakespear), ČZN 1934; naslovi Shakespearovih del, ki jih je prevedel Glaser, so citirani po njegovih prevodih.

To je bil zanj težak udarec. Pisal je uničujoče kritike Funtkovim, Cankarjevim in Župančičevim prevodom, dokazoval, da so netočni, da niso narejeni po izvorniku, temveč po nemških prevodih z vsemi njihovimi napakami vred. Funtku, Cankarju in Župančiču svetuje, naj pišejo raje izvorna dela in pustijo prevajanje njemu, vrednost njegovih prevodov pa naj presodi posebna komisija. Te kritike so sprožile polemike, ki so trajale toliko časa, da že nobena redakcija ni hotela več sprejemati Glaserjevih člankov.²⁹

Potem je izdal 1906. leta brošuro »Kritike in prevodi za poskušnjož. V njej je natisnil tudi oceno Funtkovega prevoda »Kralja Leara« in Cankarjevega prevoda »Romea in Julije«. Funtku očita vrsto slovničnih napak, nemško slovenščino, dokazuje, da ni prevajal iz izvornika, temveč po zastarelem Schleglovem prevodu, oporeka mu rabo tujk, premalo blagoglasnosti, itd. Z opombo »Jaz mislim, da tukaj ni nobene dvombe, kateri prevod je lepši«, navaja nekaj verzov iz Funtkovega in iz svojega prevoda. Zaradi zanimivosti si oglejmo ta primer. Funtek pravi:

Bodi več, kot sam poveš,
manj govori, kot umeš,
manj posojaj, nego smeš,
jahaj več, kot hodiš peš.

Glaser pa je prevedel te verze takole:

Vedno bodi več kot sluj,
manj kot veš, pa beseduj,
manj kot imaš, posojuj,
rajši peš kot jež potuj.

V originalu:

Have more than thou showest,
speak less than thou knowest,
Lend less than thou owest,
Ride more than goest...

Kar se tiče lepote jezika in »blagoglasnosti«, o kateri Glaser toliko govori, je prav za prav težko izbirati med njegovim in Funtkovim prevodom, vendar je Funtkov naši govorjeni in pisani besedi še vedno bližji in bolj domač, medtem ko se zdi Glaserjev narejen in je okornejši, čeprav je res točnejši in zvestejši izvorniku (v zadnjem citiranih verzov n. pr. je smisel pri Funtku ravno obraten kot pri Glaserju).

Polemike pa tudi še sedaj ni bilo konec. Na to brošuro, v kateri je Glaser ostro ocenil Funtkov prevod »Leara« in Cankarjev prevod »Romea« — tisk so menda odklonili v Ljubljani, v Trstu in v Celju, zato se je moral odločiti za samostojno brošuro — je odgovoril Funtek v »Slovenskem Narodu«. ³⁰ Tam zavrača po vrsti vse očitke, zlasti še

²⁹ Prim. Glaserjeve kritike »Romea in Julije« (DS 1904, 447), »Julija Cezarja« (DS 1904, 694), »Beneškega trgovca« (Sn 1906, 219) itd.

³⁰ »Kralj Lear« v slovenskem prevodu. Doktorju Karlu Glaserju v odgovor napisal Ant. Funtek. SN 1906, 15. junija.

tistega, da ni prevajal po originalu. Priznava sicer, da je primerjal svoje prevode tudi z nemškimi, potem ko je že prevedel iz izvornika, izjavlja pa s častno besedo, da Schlegel-Tieckovega prevoda niti videl ni. Doktorju Glaserju, pravi, nihče ne odreka korenitega znanja angleškega jezika, odreka pa mu nepristransko sodbo o slovenskih prevodih Shakespeara in pa zmožnost, da bi v svojih prevodih uveljavil pesniško dikcijo in gladek jezik brez stilističnih in slovničnih nedostatkov. »Ni okusno, ako se literarna dela izrabljajo za politične namene«, pravi ob koncu Funtek. S tem meri na Glaserjevo potegovanje za državnozborski mandat na Spodnjem Štajerskem — iz »zanesljivega vira« je namreč izvedel, da je nedavno razposlal kupe svoje brošure po Savinjski dolini, da bi ga »bolje spoznali«.

Prav ta zadnji očitek najprej zavrača Glaser v svojem odgovoru, ki je izšel nekaj kasneje, spet v »Slovenskem Narodu«.³¹ Tisk brošure, pravi, se je zakasnil, zato je prišla slučajno v volivno gibanje. Glavni namen brošure pa sploh ni bil Shakespeare, marveč načrt knjige »Slovenische Anthologie«. V tem odgovoru Glaser spet na dolgo in široko govori o vseh točkah, o katerih je polemiziral že v prejšnjih člankih. Posebej znova podčrtava svoje načelo, da ne drži pravilo, po katerem naj pesnika prevaja pesnik. Ob koncu želi, naj bi Slovenska Matica spet sprejemala njegove spise v objavo, in ponuja Antonu Funtku roko v spravo.

Polemika o Glaserjevih prevodih Shakespeara se je vlekla več ko deset let. Slovenska Matica mu je končno, 1911. leta, navedla nekaj izjav kritikov o prevodih »Riharda III.«, »Othella« in »Macbetha«. Ta uničujoča kritika, ki je očitala Glaserju, da je jezik njegovih prevodov banalen in da bi objava takih spisov ne bila kulturno delo, ga je docela uničila. V odgovoru se sklicuje le še na svoje izpite, na disertacijo, na znanje jezikov, na svoje vestno delo.

1913. leta je Karel Glaser umrl. Vse do zadnje ure ga je neusmiljeno trla zavest, da je propadel s svojim delom za Shakespeara, v katerega je vložil toliko truda, časa in ljubezni. Še to leto je spet pisal Slovenski Matici in jo rotil, naj ne odkloni njegovih prevodov, zatrjeval, da nima ničesar proti temu, če kdo kaj izpremeni, da rad prekličiče, če je koga razžalil, naj ga vendar Matica zdaj, ko poteka 50 let, odkar si je postavil cilj svojemu življenju, in 30 let, kar je promoviral iz sanskrta, sprejme spet med svoje pisatelje.³² To ni več tisti borbeni Glaser, ki smo ga srečavali v njegovih kritikah še pred nekaj leti. Zadnji stavek pisma dovolj jasno kaže, kako strt je že bil v tem letu: »Odkar sem dovršil gimnazijske študije, se meni v mojem življenju ni izpolnila nobena še tako skromna želja. Naj se mi vendar enkrat izpolni ta želja; jaz ne iščem nobene časti in nobene koristi, nego na stara leta pravičnost in dobrohotnost.« Nekaj mesecev po tem pismu je umrl.

³¹ »Kralj Lear« v slovenskem prevodu, SN 1906, št. 186—91.

³² Obj. Sn 1913, 288.

Glaser je bil pred Župančičem prvi Slovenec, ki se je z vso silo zavzel za to, da bi dobili Slovenci Shakespeara v svojem jeziku. Bil je jezikovno temeljito izobražen, delaven in prizadeven, zato je prevedel dovršen kos Shakespeareovih dram in zato so njegovi prevodi zvesti izvorniku. Ni pa mogel prisluhnuti utripu živega slovenskega jezika, ki je bogatel, se razvijal in ga prehiteval. Zato so mu sodobniki po pravici očitali Cegnarjevo slovenščino in oblike iz 15. in 16. stoletja. Glaser ni bil pesnik — prav to je bilo odločilno, da nam ni mogel dati Shakespeara v dobri slovenski besedi, pa čeprav si je v vseh svojih kritikah prizadeval, da bi ovrigel načelo, naj pesnika prevaja pesnik. Tako so ostali njegovi prevodi trdi, mrtvi. Zato je tiskala Slovenska Matica Cankarjeve in Župančičeve, pa tudi Funtkove, zato je uprizarjalo Dramatično društvo mnoge, ki so bili morda dokaj manj točni, če gledamo nanje z znanstvenimi, lingvističnimi merili, na odru pa so vendar živeli. Zato je ostalo razsežno Glaserjevo delo za Shakespeara, v katerega je vložil nad dvajset let svojega življenja, pa ni mogel z njim doseči niti enega samega natisa ali uprizoritve, le mrtev dokument zvestega, neumornega, vseskozi natančnega, pa vendar skoraj docela brezplodnega dela.

(Dalje)